

Abdullahoshimova Nozima Sirojiddin qizi

A.Navoiy nomidagi o'zbek tili va dabiyoti universiteti 2-kurs magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi o'zbek folklorshunosligi, uning tarixi va folklorshunoslikning adabiyotda tutgan o'rni yoritilgan. Folklor lingvo-madaniyatning asosi bo'lib xizmat qiladi. Madaniyatda eng avvalo shu olam va inson tushunchasi bir-biri bilan o'zaro chambarchas bog'liq holatda amalga oshadi. Jamiyatdagi har bir shaxs bolaligidan ona tilini xalqning madaniyati bilan birga o'ziga singdirib oladi. Xalq madaniyatining barcha nozik tomonlari shu xalqning o'z tilida aksini topgan bo'ladi. Birgina iboralarning o'zini olib qaraydigan bo'lsak, unda butun xalq ruhi, ideologiyasi o'z aksini topgan bo'ladi.

Kalit so'zlar: folklorshunoslik, maqollar, topishmoqlar, an'anaviylik.

Badiiy so'z san'ati madaniyatning eng qadimgi va uzoq tarixga ega bo'lgan bir sohasidir. Uning kurtaklari ibtidoiy jamoa tuzumi davrlaridayoq vujudga kelgan. Mehnat jarayonining rivoji, kishilar tajribasi va ongining taraqqiyoti og'zaki adabiyotning rivojlanishi uchun zamin yaratgan. Insonlar asta-sekin turmush tajribalarini, tabiat va jamiyat haqidagi fikr-tushunchalarini obrazli so'z orqali tasvirlash, bayon etish ko'nikmalarini yarata boshlaydilar. Badiiy so'z tajribasining o'sishi, badiiy did va zavqning takomillashib borishi xilma-xil badiiy shakllarni, adabiy janrlarni vujudga keltiradi. Shu tariqa badiiy so'z san'ati yozuv va yozma adabiyotdan ko'p vaqtlar ilgari og'zaki ijod shaklida paydo bo'ladi hamda yozma adabiyotning vujudga kelishiga zamin hozirlaydi. U og'zandan og'izga, avloddan avlodga, davrdan davrga o'tadi. Biroq u dastlab qanday yaratilgan bo'lsa, har qachon ham aynan shu holicha saqlanib qolmaydi, balki ijodiy qayta ishlanadi, turli xil o'zgarishlarga uchraydi, yangi-yangi ma'lumotlar bilan boyiydi, yangi tarixiy sharoitga muvofiqlashadi, keyingi yaratilgan asarlar bilan birga yashaydi, uzoq umr ko'radi. Shu bilan bir qatorda yozma adabiyotning tajribalaridan ijodiy foydalanadi. Og'zaki adabiyotning bu turi hozirgi zamonaviy adabiyotda —Folklorshunoslik deb ataladigan katta bir janrni tashkil etadi.

O'zbek folklorining so'z san'atiga asoslangan janrlar tizimi doston, ertak, qissa, rivoyat, naql, afsona, mif, lof, latifa, marosim folklori, bolalar folklori, og'zaki drama, maqol va hikmatli so'zlar, afsun, avrash, olqish va qarg'ishlardan iboratdir. Folklor har bir xalqning ma'naviy boyligi hamda ulug' qadriyatidir. Insonning ma'naviyatini yuksaltirishda xalq og'zaki ijodining o'rni haqida gap ketar ekan, aslida, bu jarayon bolaning tug'ilishidan boshlanadi. Onalarimiz, momolarimiz aytgan allalar, ertaklar, tez aytishlar, maqollar va qo'shiqlar bolaning tili va dunyoqarashi shakllanishida alohida ahamiyat kasb etadi. Har bir yosh vakillarini birday qiziqtiruvchi xalq o'yinlari esa bolaning ham aqlan, ham jismonan ulg'ayishida muhim omillardan biri hisoblanadi. Shuningdek, har bir xalqning til boyligi birinchi navbatda, uning folklorida namoyon bo'ladi. Biror bir xalqning qanday xalqligini bilish uchun uning xalq og'zaki ijodini o'rganish zarur. Folklorida xalqning til imkoniyatlari, mushohada tarzi, ijodiy quvvati aks etgan bo'ladi. Alloma Hodi Zarif: —Folklor asarlarining ilmiy va badiiy qiymati ularning lug'at boyligi bilan belgilanadi — degan edi. Barcha davr tilshunolarini xalq poetik ijodini o'rganish qiziqtirib kelgan. Mahmud Koshg'ariy zamonidan to bugungi kunga qadar xalq og'zaki ijodi haqida nimaiki aytilgan bo'lsa, bularning bari buyuk merosni o'rganishga o'zining munosib ulushini qo'shgan. Folklor ijod namunalarini xalqning boyligi hisoblanar ekan, ularni o'rganish ham hammavaqt dolzarb masalalardan biri bo'lib kelgan. Xalq og'zaki badiiy ijodini o'rganuvchi fan folklorshunoslik yoki folkloristika deb yuritiladi. Shu ma'noda folklorshunoslik asoslari qadimgi dunyo estetik tafakkuriga borib taqaladi. Qadimgi dunyo sayyohlari va tarixchilarining afsona va rivoyatlar, turli urf-odat va marosimlar haqidagi

qaydlari, yozuvchi va bastakorlarning folklor to'g'risidagi ilk fikrlari folklorshunoslik uchun muhimdir. Barcha davrlarning o'ziga xos urf-odat va madaniyati shakllanishi natijasida folklorshunoslik ham darajama daraja o'sib borgan. Arab xalifaligi hududlaridagi xalqlar ertak va rivoyatlarining yig'indisi bo'lmish —Ming bir kechal kitobini ham folklor namunalari yig'ishda o'ziga xos tajriba deyish mumkin. Folklor atamasini 1846- yilda ingliz olimi Uilyam Tomas taklif qilgan bo'lib, u —xalq donoligil degan ma'noni anglatadi. Dastlabki vaqtlarda —el adabiyoti—, —xalq adabiyotl, —og'zaki adabiyotl, —xalq og'zaki ijodil deb yuritilib kelingan o'zbek xalq og'zaki poetik ijodiHodi Zarif ijodidan boshlab, ya'ni 1935-yildan e'tiboran —O'zbek folkloril nomi bilan ishlatiladi. Xususan, folklor namunalari hisoblangan —To'marisl, — Shiroql kabi afsonalar, —Alpomishl, — Ravshanl, —Kuntug'mishl kabi dostonlar, —Malikai Husnobodl, —Uch og'a-ini botirlarl kabi ertaklar, lirik qo'shiqlar, marosim va mehnat qo'shiqlari hamda boshqa og'zaki ijod namunalari o'zbek xalqi qadriyatlarining ajralmas qismidir. Folklor barcha san'atning boshlanishi , sarchashmasi , shu sababli ham boshqa ko'pgina san'atlar u bilan uyg'unlikka ega, shuning bilan birga hech biriga o'xshamagan o'ziga xosligi bilan alohida ajralib turuvchi san'at turidir — deb ta'kidlagan edi folklorshunos olim Jabbor Eshonqulov. Darhaqiqat, buni tan olmasdan ilojimiz yo'q chunki xalqimiz madaniyatining eng dastlabki kurtaklari folklor namunalari orqali ko'rinadi. Bugungi kunda ma'lumki, shaxsni tarbiyalashda uning ruhiy holatiga ta'sir qilmasdan samaraga erishib bo'lmaydi. Xalq og'zaki ijodida avlod tarbiyasi aynan ana shu usuldan foydalangan holda amalga oshiriladi. Dostonlarimizning bosh qahramonlariga aylangan jasur va mard o'g'lonlar va barno va iboli qizlar timsoli hech bir o'quvchini e'tiborsiz qoldirmaydi. Ularning qilgan xatolari orqali yoshlarga to'g'ri yo'lni tanlash kerakligi uqtiriladi. Nafaqat dostonlarimiz tarbiyaviylik ahamiyati jihatdan folklorshunoslikda maqollarning ham ahamiyati salmoqli darajadadir.

Xalq og'zaki poetik ijodining tilni o'rganishda ahamiyati juda yuqori. Chunki biron bir xalqning tilini o'rganishdan oldin u xalqning yashash tarzi, madaniyati haqida bilim-ko'nikmaga ega bo'lishimiz kerak. Har bir xalq folklorida esa bularning bari jamlangan bo'ladi. Masalan, ingliz tilidagi —East or West home is best— hamda o'zbek tilidagi —Ona yurti — oltin beshigingl maqollarini olaylik. Har ikkala maqolda ham har bir inson uchun tug'ilgan yerining naqadar azizligi, dunyoning eng go'zal go'shalari ham kindik qoni to'kilgan bir siqim tuproqdan ortiq ekanligi aks etgan. Bu kabi misollarni juda ham ko'p keltirishimiz mumkin, lekin bizdan talab qilinadigan narsa ularning tub mohiyati nimada ekanligini anglash va ulardan kerakli joylarda unumli foydalanishdir. Xalq og'zaki poetik ijodi yuzasidan ko'plab izlanishlar olib borilgan va bundan keyin ham bu jarayon qizg'in davom etadi.

Foydalanilgan adabiyot:

1. M. Jo'rayev, N. Eshonqulov. Folklorshunoslikka kirish. Toshkent, 2017.
2. M. Sulaymonov. O'zbek folklori. Namangan, 2016.
3. Жарасбаев, Н. А. (2019). Түркі әлеміне ортақ тұғырлы тұлғасы. II Yunusov Readings: Modernization of the Great Steppe values as a key factor in the development of science and education, 464-467.
4. Жарасбаев, Н. А. (2019). Түркі халықтары әдебиетіндегі ортақ сарындар. Филология хэм оны оқытў тараўларындағы фундаменталь хэм инновациялық изертлеўлер, 71-73.
5. Beketov, N. A. (2019). Amaliy mazmunli masalalar asosida iqtisodiy ko'nikmalarni rivojlantirish. Ilmiy izlanuvchilar va iqtidorli talabalarning maqolalari to'plami, 157-161.